

جغرافیا و روابط انسانی، پاییز ۱۳۹۹، دوره ۳، شماره ۲

تحلیلی بر نگهداشت بافت‌های سنتی و با ارزش و نقش آن در توسعه کالبدی روستاهای هدف گردشگری مطالعه موردی (روستاهای شهرستان گرگان)

زهرة سلیمانی^۱، بهمن صحنه^{۲*}، علیرضا خواجه شاهکوهی

۱- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه گلستان

۲- گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه گلستان، گرگان، ایران

۳- گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه گلستان، گرگان، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۲۲

چکیده

حفظ و نگهداری بافت‌های سنتی و با ارزش در روستاهای هدف گردشگری با انتقال ارزش‌های موجود به شیوه پایدار برای نسل آینده و توسعه گردشگری ارتباط تنگاتنگی دارد. در طرح‌های توسعه گردشگری؛ استفاده از طبیعت زیبا، سبک‌های معماری سنتی و بهره‌مندی از محصولات محلی؛ نقش مهمی در ایجاد اشتغال و فعالیت اقتصادی روستاییان ایفا می‌کند. پژوهش حاضر با هدف تحلیلی بر نگهداشت بافت‌های سنتی و نقش آن در توسعه کالبدی دو روستای گردشگری زیارت و شاهکوه سفلی از توابع بخش مرکزی (دهستان استرآباد جنوبی) شهرستان گرگان انجام پذیرفته است. جامعه آماری تحقیق شامل ۹۲۷ خانوار بوده و ۲۷۱ خانوار به عنوان حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران تعیین گردید. جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه محقق ساخته بوده و اعتبار آن با استفاده از نظر اساتید و متخصصان و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۸۵ درصد بدست آمد. نتایج حاصل از این پژوهش بدان معناست که رابطه معناداری میان حفظ و نگهداشت بافت سنتی روستاهای مورد مطالعه با توسعه کالبدی به دلیل افزایش قیمت اجاره بهای زمین، مسکن، واحدهای تجاری و تولیدی وجود ندارد و اقدامات مؤثری که باید در جهت سمت و سوی حفظ، نگهداشت و احیای بافت‌های سنتی و در نتیجه توسعه کالبدی روستا انجام پذیرد به طور اصولی و دقیق صورت نگرفته است. همچنین بین حفظ و نگهداشت بافت‌های سنتی با گسترش گردشگری و رونق اقتصادی و بهبود مؤلفه‌های اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد بطوریکه ساکنان روستاها، دستگاه‌های دولتی، گردشگران و سازمان‌های ذیربط نقش مهمی در حفظ و تعیین حریم بافت‌های با ارزش و سنتی و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در روستاهای هدف گردشگری دارند و حفظ این بافت‌های با ارزش نیازمند فرآیندی منظم از برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری و اجرا می‌باشد و سبب توسعه کالبدی و گردشگری می‌شود.

واژه‌های کلیدی: بافت‌های سنتی و با ارزش، توسعه کالبدی، روستاهای هدف گردشگری، شهرستان گرگان.

مقدمه

توسعه پایدار گردشگری با هدف ترویج گردشگری و جذب گردشگر به منطقه با استفاده از منابع موجود صورت می‌گیرد به گونه‌ای که می‌تواند پاسخگوی نیازهای اقتصادی، فرهنگی، زیست‌محیطی باشد. گردشگری روستایی یکی از شاخه‌های صنعت گردشگری است که با توجه به ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی موجود در روستاها می‌تواند نقش مهمی در تجدید حیات روستاها، ایجاد اشتغال و درآمد برای روستاییان، حفاظت از میراث طبیعی، فرهنگی، تاریخی و در نهایت توسعه یکپارچه و پایدار روستایی داشته باشد (ادبی مقفانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲) در حال حاضر گردشگری و اقتصاد گردشگری به یکی از ارکان اصلی تجاری جهان تبدیل شده است. مفهوم پایداری در صنعت گردشگری، طی چندین دهه گذشته یکی از اصلی‌ترین و در عین حال یکی از مباحثه برانگیزترین مفاهیم توسعه گردشگری و به عنوان چارچوبی برای فهم روندهای توسعه اقتصادی اجتماعی و مدیریت منابع طبیعی و گردشگری مطرح شده است. بافت‌های روستایی به دلیل پیوندهای گسترده با بسترهای طبیعی و تاریخی دارای ارزش‌های تاریخی، فرهنگی، طبیعی، زیبایی، معمارانه بسیاری هستند که به عنوان جزئی از میراث زنده بشری، سرمایه ملی و هویت تاریخی - فرهنگی سرزمین‌مان، حفظ و نگهداری از آنها دارای اهمیت قابل توجهی است. اغلب روستاهایی که دارای بافت با ارزش برای هدف‌های توسعه گردشگری‌اند و به عنوان مقاصد گردشگری مورد توجه قرار گرفته‌اند؛ روستاهایی هستند که دارای بافت با ارزش تاریخی و معماری بوم‌گرا هستند. توسعه گردشگری در این روستاها به معنی بالفعل کردن ارزش‌ها و جاذبه‌های معماری بافت روستا و معرفی آن به عنوان مقصد گردشگری می‌باشد (اصغری لقمجانی و پودینه دادی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱). گردشگری یکی از بزرگ‌ترین و سریع‌الرشدترین فعالیت‌ها در جهان است همچنین یکی از مهمترین منابع درآمد، اشتغال و ثروت در بسیاری از کشورهاست. گردشگری روستایی بخشی از بازار گردشگری روستایی و منبعی برای اشتغال و درآمد است که می‌توان آن را ابزار مهمی برای توسعه اقتصادی - اجتماعی و اکولوژیکی جوامع روستایی قلمداد کرد. در این بین روستاهای ایران با دارا بودن شرایط متنوع آب و هوایی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی و اقلیمی و همچنین آداب و رسوم محلی این توانمندی را دارند تا با شناسایی و ارزیابی جایگاه گردشگری و نقاط ضعف و قوت آن، فرصت‌هایی را فراهم آورند تا موجب توسعه روستایی پایدار و بهره‌مند شدن نسل‌های امروز و آینده از معیشت و پتانسیل‌های موجود در ساختار اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی شوند (رخدادی و محمدنژاد، ۱۳۹۲: ۵۲). در جهان فراصنعتی، بشر از زمینه اساسی حیات خویش یعنی طبیعت به دور مانده و در فضاهای ساخته شده شهرهای بزرگ به سر می‌برد. گردشگری و به ویژه گردشگری روستایی می‌تواند فرصتی برای آشتی انسان با طبیعت و فضاهای ساده روستایی فراهم کند از کارکردهای دیگر گردشگری برقراری ارتباط میان جوامع انسانی و به عبارتی فرهنگی است که از سهم ویژه‌ای در توسعه ملل برخوردار است (جلالیان و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰۵). توسعه گردشگری در روستاهایی با بافت تاریخی و معماری ارزشمند، به معنای واقعی کردن ارزش جاذبه‌های معماری روستا و معرفی آن به عنوان مقصد گردشگری است. در این صورت ارائه خدمات و امکانات و توسعه زیرساخت‌ها

برای گردشگران و ساکنان ضروری است (Shams et al, 2018: 5). شهرستان گرگان در استان گلستان، نگینی در طبیعت چشم‌نواز شمال ایران با جاذبه‌های فراوان طبیعی و تاریخی که دارای جاذبه‌های زیبای گردشگری مشتمل بر کوهسارها، دره‌ها، رودخانه‌ها، آبشارها، چشمه‌سارها و جنگل‌های سرسبز می‌باشد و گردشگری روستایی آن امروزه رو به توسعه است. دو روستای زیارت و شاهکوه سفلی با بافت مسکونی متراکم به عنوان روستاهای هدف گردشگری کشوری انتخاب شده‌اند، بدین منظور در این پژوهش به بررسی نگهداشت بافت با ارزش روستاهای هدف گردشگری پرداخته شده است. زیرا که بافت کالبدی روستاهای محدوده مورد مطالعه، ضمن برخورداری از ارزش‌های معماری چون سادگی و بی‌پیرایگی؛ دارای الگوهای بصری و زیبایی شناختی، انطباق با محیط طبیعی، هماهنگی با عملکرد زیستی و معیشتی، استفاده از مصالح بوم آورد و دانش بومی است و به دلیل برخورداری از ویژگی‌های خاص معماری، تاریخی و فرهنگی به عنوان میراثی ارزشمند و بجای مانده از نیاکان ما به شمار می‌رود که حفظ و نگهداری آن‌ها از اهمیت فراوانی برخوردار است. با توجه به اینکه کشور ما بخش مهمی از میراث فرهنگی جهان را داراست به نظر می‌رسد فعالیت در این زمینه اجتناب ناپذیر باشد. از این رو، انجام اقدام مناسب برای بهسازی و حفظ ذخایر کالبدی و ثروت‌های فرهنگی موجود در این روستاها ضرورت جدی می‌یابد.

جدول ۱: پیشینه پژوهش

محقق	یافته‌های تحقیق
مهدوی و همکاران ۱۳۹۶	نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن است که بهسازی بافت با ارزش روستایی نقش مؤثری در توسعه صنعت گردشگری دو روستای طره و ابیانه داشته و این میزان بالاتر از دو روستای سراقاسید و یاسه چای است که در آنها بهسازی صورت نگرفته است.
عناستانی و خاتمی ۱۳۹۶	بهسازی بافت با ارزش با در نظر گرفتن کالبد و شرایط محیطی هر روستا و جلوگیری از ساخت و ساز غیر بومی منجر به تغییرات اجتماعی، کالبدی، زیست - محیطی و اقتصادی مثبتی شده است. اما وجود شرایط طبیعی نامساعد مانند بحران‌های طبیعی و استقرار نامناسب روستا، کیفیت طرح‌ها را به ویژه از بعد اقتصادی و زیست محیطی پایین آورده است. بدین منظور جهت بهسازی و احیای بافت با ارزش روستایی پیشنهادهایی در پنج مقوله شامل مرمت بافت، خدمت رسانی، گردشگرپذیری، امنیت و توسعه اجتماع محلی ارائه شده است که هر پنج مقوله به گونه‌ای لازم و ملزوم یکدیگرند.
عقیلی و عقیلی ۱۳۹۵	رویکرد این مقاله حفاظت از بناها و بافت‌های با ارزش روستایی است که برای احیاء و توسعه پایدار، نگاهی به جذب گردشگر متناسب با توانمندی‌های بالقوه در ارتباط با مکان‌های میراثی دارد.
یعقوبی و همکاران ۱۳۹۵	بیان می‌کنند معماری سنتی و بومی در حال از بین رفتن می‌باشد و جای خود را به معماری مدرن شهری داده است. لذا در شیوه ساخت و ساز مسکن جدید مولفه‌های استحکام سازی با امتیاز ۷۳/۵ از تاثیرات مثبت و مورد رضایت مردم به شمار می‌رود اما از نظر کارکردی و اقتصادی با ۹/۴ امتیاز مغایر با شرایط زندگی روستایی است.
حیاتی‌راد ۱۳۹۴	اساس توسعه گردشگری در نظر داشتن رابطه‌ای میان سه جزء سازنده محیط زیست، گردشگران مقصد و جامعه میزبان است. این رابطه می‌تواند سنجیده و پویا و سازنده و مخرب باشد. از یک طرف گردشگری می‌تواند با مشارکت در اشتغال‌زایی و ایجاد درآمد؛ اقتصاد جوامع محلی را احیا کند و نیز می‌تواند در تقویت فرهنگ محلی سهم باشد و در حفظ محیط زیست یا بازسازی محیط زیست و ساخت دست بشر تغییر ایجاد کند.

دوری ۱۳۹۳	در بهسازی بافت‌های فرسوده روستایی، مهمترین اصل مردم و مشارکت فعال آنان در امر بهسازی می‌باشد و برای دستیابی به اصول توسعه پایدار باید در زمینه‌های توسعه کالبدی، رفع کمبودها و سرانه کاربری‌های خدماتی و دستیابی به الگو و فرم مطلوب مطابق با بوم و اقلیم روستا، تمهیدات لازم در نظر گرفته شود.
عزمی و رزلانسری ۱۳۹۳	طرح هدف گردشگری بر قیمت زمین‌های زراعی و کالاهای اثر گذارده و بر کیفیت زندگی روستاییان اثر منفی می‌گذارد که در این راستا پیشنهاد می‌شود دولت اقدامات لازم را برای حل این مشکلات انجام دهد.
حاجی نژاد و همکارانش ۱۳۹۳	اگر هدف از توسعه گردشگری روستایی پایداری و ایفای نقش مثبت در زندگی مردم روستا است نیازمند تعیین و توسعه راهکارهای بومی و خاص با توجه به مدیریت محیط زیست، توسعه مشارکت ملی، قوانین صریح و محکم بازاریابی پایدار و برنامه‌ریزی واقع‌بینانه است و دولت باید زیرساخت‌ها را توسعه دهد.
رخدادی و محمدنژاد ۱۳۹۲	گردشگری پیامدهایی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی - زیست محیطی را در بافت با ارزش روستای جواهر ده رامسر به دنبال داشته است؛ مثل افزایش قیمت زمین و مسکن، گسترش فعالیت‌های خدماتی فصلی، ایجاد درآمد برای ساکنان بافت، تغییر در الگوی معماری بومی، گسترش کالبدی روستا و تغییر در شیوه زندگی سنتی. برای تقویت توسعه گردشگری در بافت‌های با ارزش روستایی و جلوگیری از اثرات منفی آن، لازم است راهکارهایی اتخاذ گردد که تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی - زیست محیطی را در برگیرد و از دیدگاه صرف کالبدی پرهیز کند.
شمس و همکاران ۲۰۱۸	احیا و نوسازی روستاها، نقش گردشگری روستایی را تقویت می‌کند و برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری روستایی می‌تواند محرک دستیابی به توسعه پایدار در مناطق روستایی و صنعت گردشگری را توسعه دهد.
سوپیروف ۲۰۱۸	در پژوهشی در کشور ازبکستان با عنوان مفهوم مناطق اقتصادی گردشگری در کشور ازبکستان نتیجه می‌گیرد که تسهیلات و خدمات گردشگری بسیار محدود است و به منظور توسعه و بهبود استفاده از توان‌های بالقوه مقصدهای گردشگری این کشور لازم است مناطق آزاد گردشگری ایجاد شود.
هنینگ ۱۹۹۶	در تحقیقی در ناحیه روستایی لوئیزیانا مشخص کرد که ورود مکرر گردشگران آثار بسیار خوب و مثبتی را در بین نواحی بزرگ روستایی داشته است در این بررسی مشخص شد که در اغلب نواحی روستایی بازارهای منطقه‌ای و محلی ایجاد شده است که مطمئناً توریسم می‌تواند به عنوان یک جزء مهم در طرح‌های توسعه و مدیریت در روستا مطرح باشد. وی همچنین تحلیل می‌کند که گردشگری روستایی یک نیروی مهم برای توسعه دادن مناطق روستایی به حساب می‌آید.

با عنایت به مطالب ارائه شده، پژوهش حاضر به دنبال یافتن پاسخ این سوال است: آیا بین حفظ و نگهداشت بافت‌های سنتی و با ارزش با بهبود مولفه‌های کالبدی، گسترش توریسم و ارتقاء شاخص‌های اقتصادی، بهبود مولفه‌های اجتماعی و افزایش ماندگاری روستاییان در روستاهای هدف گردشگری رابطه وجود دارد؟

مبانی نظری

گونه‌های متنوع کالبدی و فرهنگی روستاها در ایران به دلیل دارا بودن میراث بومی و طبیعی منحصر به فرد خود از جنبه‌های گوناگون مورد توجه‌اند. این روستاها به دلیل هجوم مظاهر زندگی مدرن از جهات مختلف در معرض تغییر و تحول‌اند. تغییر جوهر ذاتی هر موجود زنده و پویاست و روستاها نیز ضمن حفظ ارزش‌های خاص خود نیازمند توسعه و تحول متناسب با زمان خود هستند. برنامه‌های توسعه‌ای اجرا شده از سوی نهادهای دست‌اندرکار امر روستاها به تخریب و یا متروک شدن بافت‌های با ارزش روستایی و گاه از بین رفتن ارزش‌های طبیعی و محلی روستاها انجامیده است و این امر ضرورت توجه به امر توسعه حفاظت محور و یافتن راهبردهای مناسب این رویکرد در امر برنامه‌ریزی روستایی را مطرح می‌کند (جلائی، ۱۳۸۶: ۱۵). در

عصر حاضر صنعت گردشگری و اقتصاد گردشگری در حال تبدیل شدن به یکی از سریع‌ترین فعالیت‌ها رو به رشد جهان، ابزار ایجاد درآمد و ارکان توسعه پایدار قلمداد می‌شود. در این راستا گردشگری روستایی یکی از شاخه‌های صنعت گردشگری است که با توجه به ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی موجود در روستا می‌تواند نقش مهمی در تجدید حیات روستاها، ایجاد اشتغال و درآمد برای روستاییان، حفاظت از میراث فرهنگی و در نهایت توسعه یکپارچه و پایدار روستایی داشته باشد. امروزه گردشگری روستایی به یکی از فعالیت‌های پیش‌تاز اقتصادی تبدیل شده است و مطالعات نشان می‌دهد که بین توسعه گردشگری روستایی و جذب گردشگر و افزایش درآمد اقتصادی رابطه مثبت وجود دارد (سیدعلی‌پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۲). انسان مدرن امروزی بدنبال توازن زیست‌محیطی، مراقبت از نسل‌های آینده، پیش بردن ارزش‌های اجتماعی، افزایش درآمد منطقه‌ای است و برای اطمینان از پایداری اقتصادی در تلاش‌اند تا مناطق روستایی را به سمت اقتصاد گردشگری سوق دهند (Erdogan et al, 2011: 406). منبع اصلی تقویت اقتصاد روستایی، دارایی‌هایی است که مناطق روستایی از آن برخوردارند مانند تنوع محصولات کشاورزی، محیط زیبا، منابع طبیعی، دارایی‌های تاریخی و فرهنگی (Emekli, 2011: 481). همچنین صنعت گردشگری به عنوان مجموعه فعالیت‌های اقتصادی در تقویت بنیان‌های اقتصادی، اجتماعی و روانشناختی جوامع نقش اساسی بر عهده دارد و گردشگری از طریق ایجاد اشتغال، توانمندسازی، افزایش مشارکت در فعالیت‌های توسعه‌ای به دلیل افزایش آگاهی و ارتقای خود اثربخشی به توسعه سایر بخش‌های اقتصادی کمک می‌کند (حیدری ساربان، ۱۳۹۴: ۱۶۵). رابطه بین مکان و گردشگری رابطه پویا است که هدف انتقال ارزش‌های موجود به شیوه پایدار در روستا برای نسل‌های آینده است. ارزش‌های این مکان‌ها بر پایه فرهنگ و هویت ساکنان و نیل به حفاظت و نگهداری از آنها است در طرح‌های توسعه گردشگری استفاده از محصولات طبیعی و سبک‌های معماری سنتی و بومی و محلی در اولویت قرار دارند و حفظ مکان‌های میراثی در ارتباط با صنعت و توسعه گردشگری در این طرح‌ها رکن اساسی به شمار می‌رود و قبل از آنکه مکان‌های میراثی به منظور گردشگری حمایت و توسعه یابند ابتدا می‌بایست طرح‌های مدیریتی ارزش‌های طبیعی و فرهنگی آن مکان‌ها را برآورد کنند. این طرح‌ها نیازمند به اصلاح و بازبینی می‌باشند در این طرح‌ها توجه به رضایت ساکنان و صنعت گردشگران را باید دخالت داد در مکان‌های میراثی، محترم شمردن قداست اماکن و سنت‌های مذهبی و بومی از سویی، گردشگری بایستی با سیاستگذاری و برنامه‌ریزی و مشارکت شورای محلی روستا انجام گیرد. توجه ساکنان در خصوص تاثیرات صنعت توریسم باید در کنار حفاظت و باز زنده‌سازی بناها و بافت‌ها و مکان‌های میراثی و طبیعی روستا از طریق برگزاری کلاس‌های آموزشی و توجیهی با اطلاع‌رسانی مناسب و با برنامه‌ریزی زمانی در روند حرکتی صورت گیرد؛ این موضوع موجب نگهداری و حفاظت و مراقبت بیش از پیش ساکنان از مکان‌های میراثی و با ارزش روستا می‌گردد. در ساماندهی صنایع دستی و توانمندی‌های روستا می‌تواند منافع اقتصادی را برای ساکنان در برداشته باشد و موجب جلوگیری از متروکه شدن یا تخریب این مکان‌ها شود و نقش مهمی در جذب گردشگر داشته باشد (عقیلی و عقیلی، ۱۳۹۵: ۱۴). در ظهور و توسعه گردشگری روستایی مواردی که مهم هستند عبارتند از:

موقعیت جغرافیایی، زیبایی های طبیعی، وجود ارزش های تاریخی و فرهنگی و حفظ این ارزش ها، زیرساخت ها، وجود اشکال تولید سنتی روستایی و امکان ارائه آنها به گردشگران، امکانات اقامتی و افراد داوطلب در امور گردشگری (Soykan, 2000: 11). گردشگری روستایی بر حفظ سبک معماری سنتی تاثیر مثبت دارد و معماری سنتی به دلیل ضروریات زندگی، از طریق سازگاری اقلیمی و استفاده از مواد محلی می تواند پایدار باشد (Kurum Varolgunes and Varolgunes, 2017: 238). بافت با ارزش روستاها با شناسایی و ارتقا فضاهای روستایی از طریق احیای معماری و تاریخی روستاها به شیوه مناسب انجام می شود. حفاظت، احیا و مرمت بافت و کالبد واجد ارزش در رابطه با سکونت و تولید، حفاظت و احیای ارزش های فرهنگی، تاریخی، کالبدی، فضایی، معماری و منظر روستایی و معرفی این ارزش ها در سطوح ملی و فراملی به خصوص در زمینه توسعه گردشگری، ارتقا کمی و کیفی عرصه های زیست و تولید روستایی و فراهم کردن زمینه توسعه و عمران روستا با توجه به شرایط، امکانات و محدودیت های موجود از جمله این اهداف است.

جدول ۲: مزایا و هزینه های گردشگری روستایی

هزینه ها	مزایا	مولفه
- فشار بر خدمات عمومی - افزایش قیمت اراضی	- فرصت ایجاد اشتغال - امکان حفظ مشاغل موجود - منافع برای دولت از طریق مالیات	اقتصادی
- ازدحام و شلوغی	- پشتیبانی از خدمات محلی - ایجاد امکانات جدید برای جامعه محلی و گردشگران مانند موزه ها، رستوران ها - تبادل فرهنگی - احیای سنت ها، آداب و رسوم و صنایع دستی	اجتماعی
- پتانسیل برای توسعه نامناسب	- حفاظت از محیط ساخته شده و طبیعت	محیطی

کالبد روستا نماد فیزیکی روستا و برخاسته از فرهنگ روستاییان است و نقش مهمی در کیفیت زندگی روستاییان دارد. برنامه ریزی توسعه و حفظ کالبد روستا با هدف تسهیل شرایط کار و زندگی و حفظ امنیت روستاییان در برابر حوادث غیر مترقبه مانند سیل، زلزله، آتش سوزی و... از وظایف دولت های محلی و در روستا مدیریت روستایی است (دربان آستانه و رضوانی، ۱۳۹۳: ۶۲). بر اساس قانون و مقررات فعلی، مسئولیت صدور مجوز ساخت و ساز در محدوده بافت کالبدی روستا به دهیاری ها محول شده است و از سوی دیگر یکی از وظایف دهیاری ها اجرای طرح های هادی از جمله توسعه شبکه معابر، جمع آوری آب های سطحی و... بر عهده دهیاری قرار گرفته است. به عبارت دیگر به تدریج نقش دهیاری ها در مدیریت توسعه کالبدی و زیرساخت های روستایی افزایش یافته است و مدیریت صحیح دهیاری ها در کنار سایر دستگاه های اجرایی متولی مانند بنیاد مسکن، در توسعه کالبدی روستا نقش آفرینی می کند (دربان آستانه و رضوانی، ۱۳۹۳: ۳۷۱). بررسی سیر تحول الگوها و نظریات برنامه ریزی موبد آن است که برنامه ریزی از اقدامی خشک و ثابت به سمت نظامی فرایندی و منعطف در حال تغییر است. در این تحول، نقش جامعه هدف محکوم به شکست خواهد بود. تحول رویکرد حاکم بر برنامه ریزی ناشی از درک چند اصل اساسی از جمله موارد زیر است:

- عدم امکان شناخت کامل سیستم یک سکونتگاه و پیش‌بینی کل تحولات آن؛
 - عدم سیستم سکونتگاه در طی زمان و پویایی نظام سکونتگاهی؛
 - عدم پاسخگویی برنامه‌ریزی خطی و لزوم تبدیل آن به برنامه‌ریزی فرآیندی.
- بر همین اساس، برنامه‌ریزی کالبدی از برنامه‌ریزی جامع، خشک و بی‌انعطاف که در دهه ۱۹۶۰ در انگلستان و آمریکا رواج پیدا کرده بود مورد نقد و انتقاد قرار گرفت و به دنبال ظهور تحولات جدید سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، نظریه‌های جدیدی در جهت تکمیل برنامه‌ریزی کالبدی و روش‌های عملی و اجرایی آن به ظهور رسید. از جمله این نظریه‌ها می‌توان به برنامه‌ریزی دموکراتیک، برنامه‌ریزی فرآیندی، برنامه‌ریزی مشارکتی، برنامه‌ریزی حمایتی و برنامه‌ریزی گام به گام اشاره کرد. در این تحقیق به نظریه‌های اجتماعی که در آن اهداف نهایی برنامه‌ها حائز اهمیت است نقش مردم مورد توجه بیشتر قرار می‌گیرد به همین علت برنامه‌ریزی مبتنی بر مشارکت مردمی در قالب برنامه‌ریزی کالبدی مورد توجه قرار می‌گیرد. برنامه‌ریزی یک فعالیت عام انسانی است و برنامه‌ریزی کالبدی دارای ویژگی‌هایی است که امکانات و محدودیت‌های آن را تعیین می‌کند و نحوه استفاده درست از آن را نشان می‌دهد. به باور برخی از نظریه‌پردازان این ویژگی‌ها عبارتند از:
- برنامه‌ریزی کالبدی در درجه اول با موضوعات عمومی سروکار دارد که به منافع گوناگون گروه‌های اجتماعی مربوط می‌شود.
 - فعالیتی سنجیده و آگاهانه است که به کار آزمودگان برنامه‌ریز نیاز دارد.
 - اهداف کلان و خرد و وسایل دستیابی به آنها، معمولاً در برنامه‌ریزی کالبدی بسیار نامعین و غیر قطعی است.
 - برنامه‌ریزان به ندرت تصمیم می‌گیرند. آنان گزینه‌های مهم سفارش‌ها را برای اخذ تصمیم‌گیری مسئولان فراهم می‌سازند.
 - برنامه‌ریزان کالبدی از روش‌ها و ابزار تخصصی گوناگون در تحلیل و استنتاج استفاده می‌کنند.
 - نتایج اغلب فعالیت‌های برنامه‌ریزی کالبدی پس از ۵ تا ۲۰ سال مشخص می‌شود و بنابراین بازنگری و اصلاح فعالیت‌ها دشوار است.
- از طرفی مردم، حائز اهمیت‌ترین عامل توسعه‌اند و نیروی راهبردی برای طرح‌ریزی فراگردهای رشد و توسعه به شمار می‌آیند. از این حیث تحقق اهداف توسعه، متضمن ایجاد تغییرات و تحولاتی عمیق در اعتقادات، نگرش‌ها، نحوه زندگی، طرز تلقی‌ها، رفتار و کردار مردم است. بنابراین مردم باید از قدرت و اختیارات کافی برخوردار باشند. حضور مردم در فراگرد توسعه، مستلزم توجه به فرهنگ و ارزش‌های پذیرفته شده آن‌هاست. بنابراین تجارب کشورهای توسعه یافته و حتی ملاحظات حکومت‌های مرکزی کشورهای در حال توسعه، برای پردازش یک نظریه اثربخش و کامل در باب توسعه، کافی نیستند. بر این اساس نظریه توسعه خوب، نظریه‌ای است که دیدگاه‌های مردم را در نظر بگیرد (میرزایی اهرنجاتی، ۱۳۹۲: ۲۳). همچنین یکی از ویژگی‌های مهم برنامه‌ریزی شهری و روستایی، آمیختگی آن با دو مقوله فضایی و غیر فضایی است. از یک

سو، برنامه‌ریزی کالبدی با نیازها، خواسته‌ها، ارزش‌ها و سلیقه‌های مردم سروکار دارد و از سوی دیگر، باید این خواسته‌ها را به صورت فضایی تعیین کند و راه‌های تامین آنها را در فضا نشان دهد. با توجه به پیچیدگی مفهوم فضا و تقسیم آن به فضاهای کالبدی، ادراکی، اجتماعی و نمادین می‌توان دریافت که برنامه‌ریزی کالبدی بسیار دشوارتر و پیچیده‌تر از دیگر عرصه‌های برنامه‌ریزی است. به نظر پیترهال مشکلات برنامه‌ریزی کالبدی به دو منشا اصلی بر می‌گردد: نخست؛ اطلاعات مورد نیاز در برنامه‌ریزی کالبدی و تخصص‌های مورد نیاز آن بیشتر از دیگر فعالیت‌های برنامه‌ریزی است و تقریباً عرصه همه تجارب انسانی را در بر می‌گیرد. دوم؛ موضوع مشکل‌تر در برنامه‌ریزی کالبدی، تعیین اهداف و انتخاب گزینه مناسب از میان انبوه گزینه‌هایی می‌باشد که با تنوع نظرات و تمایلات گروه‌های متعدد، ارتباط و درگیری دارد. در واقع برنامه‌ریزی شهری و روستایی، به دلیل ابعاد کالبدی، اجتماعی و مدیریتی، به ناچار چند بعدی و چند منظوره هستند (Hall, 1994: 17). همچنین در این راستا برنامه پنج ساله کشور نیز لزوم توجه به این مقوله را برای دولت الزامی می‌کند، در ماده ۹۸ به این نکته اشاره دارد که سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری موظف است به منظور حفظ و صیانت از میراث فرهنگی اقدام لازم را با همکاری و هماهنگی سایر دستگاه‌های اجرایی به منظور شناسایی، مستندسازی، حفاظت و مرمت و معرفی میراث فرهنگی (اعم از ملموس و ناملموس) میراث طبیعی، ایجاد شهرهای جهانی، صنایع دستی، احیای هنرهای سنتی در حال زوال در حوزه فرهنگ و تمدن ایرانی و ثبت در فهرست میراث جهانی را طبق بودجه سنواتی به عمل آورد.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی - تحلیلی و داده‌ها و اطلاعات لازم به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه محقق ساخته) گردآوری گردید. به منظور عملیاتی نمودن مولفه‌های پژوهش از تعدادی متغیر استفاده شده که بر اساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت تنظیم و بهره گرفته شد. جامعه آماری را ساکنان دو روستای هدف گردشگری زیارت و شاهکوه سفلی که بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، تعداد ۲۸۶۳ نفر در قالب ۹۲۷ خانوار تشکیل می‌دهند و تعداد ۲۷۱ مورد بعنوان حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران تعیین گردید. روایی پرسشنامه‌ها با استفاده از نظرات اساتید و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ ۸۵ درصد بدست آمد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون‌های آماری استنباطی اسپیرمن، فریدمن، مان‌وایتنی و برای تولید نقشه از نرم‌افزار ArcGis استفاده شد.

جدول ۳: روستاهای نمونه

بخش	دهستان	روستا	جمعیت	تعداد خانوار	نمونه
مرکزی	استرآباد جنوبی	زیارت	۲۲۸۰	۷۳۰	۲۱۴
		شاهکوه سفلی	۵۸۳	۱۹۷	۵۷
جمع			۲۸۶۳	۹۲۷	۲۷۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

محدوده مورد مطالعه

شهرستان گرگان در بخش جنوبی استان گلستان واقع شده است، این شهرستان از شمال به شهرستان‌های آق‌قلا و ترکمن و از جنوب به استان سمنان و از شرق به شهرستان علی‌آباد و از غرب به شهرستان کردکوی محدود می‌شود. شهرستان گرگان به علت قرارگیری در بین دشت وسیع و حاصلخیز و کوه‌های پوشیده از جنگل و فاصله نسبتاً کم آن تا دریای خزر، از موقعیت جغرافیایی و اقلیمی ممتازی برخوردار است. وسعت شهرستان گرگان ۱۶۱۵/۲ کیلومتر مربع (۷/۹۱ درصد از مساحت استان) می‌باشد و بر اساس تقسیمات کشوری از دو بخش مرکزی و بهاران و چهار شهر گرگان، سرخنکلاته، جلین، قرق و پنج دهستان و ۹۸ روستا تشکیل شده است.

یافته‌های پژوهش

از مجموع ۲۷۱ نفر پاسخ‌دهنده، ۱۶۹ نفر مرد و ۱۰۲ نفر زن، تعداد ۷۶ نفر مجرد و تعداد ۱۹۵ نفر متأهل، ۳۶ درصد از منازل مسکونی پاسخگویان سنتی فرسوده، ۳۰ درصد سنتی نوساز، ۲۷ درصد مدرن و ۷ درصد نیز ترکیبی از سنتی و مدرن بیان کرده‌اند. اشتغال ۴۲ نفر در صنایع دستی، ۲۸ نفر زراعت، ۲۵ نفر خدماتی، ۲۳ نفر کارمندی، ۱۹ نفر دامداری، ۱۳ نفر تولیدی و ۸ نفر باغداری اعلام نموده‌اند. درآمد ۱۰ نفر کمتر از یک میلیون، ۲۸ نفر بین یک تا دو میلیون، ۲۲ نفر بین دو تا سه میلیون، ۹ نفر بین سه تا چهار میلیون و ۴ نفر بیشتر از چهار میلیون تومان گزارش کرده‌اند.

در راستای سنجش رابطه میان حفظ بافت سنتی و با ارزش با بهبود مولفه‌های کالبدی روستاهای هدف گردشگری از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده گردید. با توجه به خروجی، مقدار این ضریب بیانگر ارتباط مثبت و قوی بین دو متغیر است. احیای بناها و بافت‌های با ارزش روستایی ارتباط مستقیم با زندگی ساکنان داشته و ارزش مکان‌ها و مولفه‌های کالبدی را افزایش می‌دهد.

جدول ۴: ضریب همبستگی اسپیرمن

متغیر مستقل	متغیر وابسته	مقدار آزمون	سطح معنی داری
بافت سنتی	توسعه کالبدی	۰/۰۱۸	۰/۷۷۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۸

برای سنجش تفاوت بین بافت سنتی و با ارزش با توسعه کالبدی در دو روستای زیارت و شاهکوه سفلی از آزمون مان‌وایتنی بهره گرفته شد. نتایج بیانگر آن است میان متغیرهای توسعه کالبدی و بافت سنتی و با ارزش بین دو روستا تفاوتی مشاهده نمی‌گردد.

جدول ۵: مقایسه میانگین متغیر توسعه کالبدی بین روستاهای دارای بافت با ارزش با استفاده از آزمون مان‌وایتنی

متغیر مستقل	روستا	تعداد	میانگین	مان‌وایتنی	ویلکاکسون	Z	سطح معنی داری
توسعه کالبدی	زیارت	۲۱۴	۱۳۲/۶۵	۵۳۸۲/۰۰۰	۲۸۳۸۷/۰۰۰	-۱/۳۶۶	۰/۱۷۲
	شاهکوه سفلی	۵۷	۱۴۸/۵۸				

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۸

جدول ۶: مقایسه میانگین متغیرهای توسعه کالبدی با استفاده از آزمون فریدمن

سطح معناداری	درجه آزادی	کای اسکوتر	میانگین رتبه‌ای	متغیرهای توسعه کالبدی
۰/۰۰۰	۸	۷۶۵/۷۴۹	۳/۵۰	افزایش قیمت اراضی کشاورزی و تغییر کاربری آنها به مسکونی
			۳/۸۵	افزایش معاملات زمین
			۳/۶۳	افزایش قیمت مسکن
			۳/۹۱	افزایش اجاره بهای مسکن
			۴/۴۷	گسترش خانه‌های ویلایی در محیط روستایی
			۶/۶۷	ایجاد راه‌های ارتباطی جدید
			۶/۶۴	افزایش واحدهای تولیدی
			۶/۰۲	افزایش واحدهای تجاری
			۶/۳۲	افزایش واحدهای خدماتی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

به منظور بررسی میانگین متغیرهای توسعه کالبدی از آزمون فریدمن استفاده شد. با توجه به نتایج جدول ۶، تفاوت معنادار در سطح ۹۹ درصدی بین متغیرها وجود دارد. بالاترین میانگین به ایجاد راه‌های ارتباطی (۶/۶۷)، افزایش واحدهای تولیدی (۶/۶۴)، افزایش واحدهای خدماتی (۶/۳۲) و افزایش واحدهای تجاری (۶/۰۲) به خود اختصاص داده‌اند. نتایج بیانگر آن است که گسترش راه‌های مناسب مهم‌ترین گزینه در زمینه جذب گردشگر در بافت‌های با ارزش روستایی تلقی گردیده است و سپس افزایش واحدهای تولیدی، راهی است که باعث توسعه و گسترش گردشگری می‌گردد و بسیاری برای گذران اوقات فراغت و بهره‌گیری از تولیدات روستایی وارد این نواحی می‌گردند و وجود واحدهای خدماتی و تجاری مناسب نیز در افزایش تعداد گردشگران موثر واقع می‌گردد. لذا با ورود گردشگران و لزوم ارائه خدمات به آنها، شاهد افزایش مراکز خدماتی و تجاری در روستاها بوده‌ایم که خود زمینه ایجاد اشتغال و درآمد برای ساکنان روستایی گردیده است. مادامی که بافت‌های سنتی و با ارزش روستاها حفظ، نگهداری و مورد مرمت و بازسازی قرار گیرند و مورد استقبال و توجه گردشگران داخلی و گاهاً خارجی قرار می‌گیرند که یکی از محتمل‌ترین و مشهودترین آثار آن در سطح روستا، رونق اقتصادی، ایجاد مشاغل جدید، ایجاد بازارچه محلی و... می‌باشد.

جدول ۷: مقایسه میانگین متغیر گسترش گردشگری بین روستاهای دارای بافت با ارزش با استفاده از آزمون

مان‌وایتنی

متغیر مستقل	روستا	تعداد	میانگین	آماره مان‌وایتنی	آماره ویلکاکسون	آماره Z	سطح معنی‌داری
گسترش گردشگری	زیارت	۲۱۴	۱۲۹/۶۳	۴۷۳۵/۵۰۰	۲۷۷۴۰/۵۰۰	-۲/۵۹۶	۰/۰۰۹**
	شاهکوه سفلی	۵۷	۱۵۹/۹۲				

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

چنانچه ملاحظه می‌شود مقدار آماره مان‌وایتنی (۴۷۳۵/۵۰۰) با سطح معنی‌داری (۰/۰۰۹) به دست آمده است که حاکی از تفاوت بین گسترش توریسم در دو روستای مورد مطالعه می‌باشد. راه ارتباطی مناسب

و نزدیکی روستای زیارت به شهر گرگان قطعا در این تفاوت تاثیرگذار می‌باشد و ساکنان نواحی اطراف در اواخر هفته به دلیل نزدیکی سعی در استفاده از این پتانسیل نموده، لذا یکی از مهمترین دلایل این تفاوت نزدیکی و راه ارتباطی مناسب می‌باشد.

جدول ۸: مقایسه میانگین متغیرهای توسعه توریسم و ارتقاء شاخص‌های اقتصادی با استفاده از آزمون

فریدمن

سطح معناداری	کای اسکوتر	درجه آزادی	میانگین	متغیرهای توسعه توریسم و ارتقاء شاخص‌های اقتصادی
۰/۰۰۰	۲۵۴/۷۹۴	۱۲	۵/۴۸	حفظ بافت‌های سنتی و با ارزش در جذب گردشگر
			۵/۴۵	میزان رضایت گردشگران از وجود بافت‌های سنتی و با ارزش
			۶/۵۶	ایجاد مشاغل جدید در راستای نیاز گردشگران
			۷/۳۸	افزایش اشتغال زنان
			۷/۵۲	افزایش درآمد زنان از فروش محصولات خانگی
			۸/۲۳	میزان رضایت زنان از فروش محصولات خانگی
			۷/۸۱	افزایش درآمد خانوار از فروش صنایع دستی
			۷/۴۴	میزان رضایت افزایش درآمد خانوار از فروش صنایع دستی
			۶/۸۶	افزایش درآمد عمومی روستاییان از افزایش درآمد از بخش گردشگری
			۶/۲۸	میزان رضایت روستاییان از افزایش درآمد در بخش گردشگری
			۶/۹۶	افزایش میزان پس‌انداز خانوار
			۷/۷۱	میزان رضایت خانوار از افزایش پس‌انداز
			۷/۳۳	افزایش فروش تولیدات در فضای بافت‌های سنتی

مآخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

نتایج جدول ۸ حاصل از آزمون فریدمن نشان می‌دهد که بالاترین میانگین رتبه‌ای به متغیر میزان رضایت زنان از فروش محصولات خانگی (۸/۲۳) و افزایش درآمد خانوار از فروش صنایع دستی (۷/۸۱) و میزان رضایت خانوار از افزایش پس‌انداز اختصاص یافته است. لذا حضور گردشگران علاوه بر جنبه‌های اشتغال‌زایی باعث ایجاد درآمد پایدار به خصوص در بخش صنایع دستی گردیده است هنری که سینه به سینه از نسلی به نسل بعدی منتقل شده و صنایع دستی یکی از بومی‌ترین حرفه‌های قابل توسعه در روستاها است که می‌تواند جامعه عظیمی از افراد روستاها را از چرخه تامین مواد اولیه تا تولید محصول نهایی در برگیرد و از طرفی رونق گردشگری و کسب‌وکار را در روستا در پی داشته باشد. کمترین رتبه نیز به متغیر میزان رضایت گردشگران از وجود بافت‌های سنتی و با ارزش (۵/۴۵) و حفظ بافت‌های سنتی و با ارزش در جذب گردشگر (۵/۴۸) اختصاص یافته است و بیانگر عدم توجه کافی به حفظ بافت با ارزش را نشان می‌دهد و نوع و نحوه نگهداری و رسیدگی به این بافت‌ها از جمله دغدغه‌هایی بوده که میزان رضایت اندک گردشگران را نشان می‌دهد.

جدول ۹: مقایسه میانگین متغیر مولفه‌های اجتماعی بین روستاهای دارای بافت با ارزش با استفاده از آزمون

مان‌وایتنی

متغیر	روستا	تعداد	میانگین	آماره مان‌وایتنی	آماره ویلکاکسون	آماره Z	سطح معنی‌داری
بهبود مؤلفه‌های اجتماعی	زیارت	۲۱۴	۱۳۱/۰۰	۵۰۳۰/۰۰۰	۲۸۰۳۵/۰۰۰	-۲/۰۳۶	۰/۰۰۴**
	شاهکوه سفلی	۵۷	۱۵۴/۷۵				

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

با توجه به جدول ۹ نتایج به دست آمده حاکی از تفاوت پذیری مولفه‌های اجتماعی در بین روستاها تا سطح اطمینان ۹۹ درصدی مشاهده می‌گردد. با توجه به حضور گردشگران در روستاهای با بافت با ارزش به خصوص در روستای زیارت، شاهد بهبود مولفه‌های اجتماعی به نسبت روستای شاهکوه سفلی هستیم و دلیل آن را می‌توان در حجم حضور گردشگران و نزدیکی روستای زیارت به گرگان به عنوان مرکز استان در نظر گرفت.

جدول ۱۰: مقایسه میانگین متغیرهای مولفه‌های اجتماعی با استفاده از آزمون فریدمن

متغیرهای بهبود مؤلفه‌های اجتماعی	میانگین	درجه آزادی	کای اسکوتر	سطح معناداری
حفظ بافت‌های سنتی روستا به عنوان میراث فرهنگی برای آیندگان	۷/۶۴	۱۵	۱۷۶/۸۹۳	۰/۰۰۰
حفظ آداب و سنن روستا در قالب بافت سنتی	۸/۳۸			
انتقال آداب و رسوم در بافت سنتی به نسل آینده	۸/۲۲			
نمایاندن آداب و رسوم روستا در بافت سنتی به گردشگران	۸/۰۵			
انتقال دانش صنایع دستی مرتبط بافت سنتی به نسل آینده	۸/۹۶			
امنیت شغلی در راستای فروش صنایع دستی	۹/۵۳			
ایجاد مراکز بازدید و موزه از طریق بکارگیری فضاهای سنتی	۹/۹۸			
ایجاد کتابخانه‌ها در فضای بافت‌های سنتی	۱۰/۲۰			
افزایش تعاملات مردم روستا با گردشگران	۸/۱۴			
افزایش سطح اطلاعات عمومی مردم	۷/۲۹			
آشنایی گردشگران با سبک زندگی بومی روستا	۷/۸۹			
نمایاندن تاریخ و قدمت روستا از طریق حفظ بافت‌های سنتی	۷/۵۸			
جلوگیری از مهاجرت روستاییان با ایجاد مشاغل پایدار	۸/۴۰			
برگشت روستاییان از شهر به روستای زادگاهشان در قالب خانه‌های دوم	۸/۲۹			
افزایش علاقه ماندگاری در روستا با گسترش گردشگری	۸/۹۳			
میزان مشارکت مردم در حفظ و نگهداشت بافت‌های سنتی	۸/۵۲			

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

با توجه نتایج جدول ۱۰ آزمون فریدمن نشان می‌دهد که بالاترین میانگین رتبه‌ای به متغیر ایجاد کتابخانه‌ها در فضای بافت‌های سنتی (۱۰/۲۰)، ایجاد مراکز بازدید و موزه از طریق به کارگیری فضاهای سنتی (۹/۹۸) و امنیت شغلی در راستای فروش صنایع دستی را به خود اختصاص داده است و مشخص می‌کند

پاسخگویان به افق‌های بالاتر و آینده‌نگرانه‌تری اشاره می‌کنند که در صورت رسیدگی به خواست آنان، می‌توان به پایداری چنین پدیده‌ای اطمینان خاطر یافت و در کنار حفظ چنین فضاهایی به جنبه درآمدزایی پایدار آن نیز اطمینان یافت. اما کمترین میانگین‌ها به متغیر افزایش سطح اطلاعات عمومی مردم (۷/۲۹)، نمایاندن تاریخ و قدمت روستا از طریق حفظ بافت‌های سنتی (۷/۵۸)، حفظ بافت‌های سنتی روستا به عنوان میراث فرهنگی برای آیندگان (۷/۶۴)، آشنایی گردشگران با سبک زندگی بومی روستا (۷/۸۹) اشاره نمود که نیازمند ارائه آموزش به روستاییان و بالا بردن سطح اطلاعات و آگاهی بوده و ضمن آشنایی عمیق روستاییان با تاریخچه روستا، جنبه‌های مهم کاربردی چنین فضاهایی را بتوانند برای گردشگران تحلیل نمایند و با ارائه اطلاعات دقیق، ضمن بالابردن سطح اطلاعات بازدیدکنندگان، رضایت نسبی آنان را نیز کسب نمایند زیرا که گردشگران علاوه بر بازدید از چنین فضاهایی، علاقمند به دریافت اطلاعات مفید نیز هستند.

نتیجه‌گیری

امروزه گردشگری روستایی به یکی از فعالیت‌های پیشتاز اقتصادی تبدیل شده و بین توسعه گردشگری و جذب گردشگر و افزایش درآمد اقتصادی رابطه مثبتی وجود دارد. گردشگری روستایی می‌تواند راهکاری مناسب برای توسعه، کسب درآمد و افزایش اشتغال باشد، لذا اهمیت گردشگری و لزوم تحقیق در مورد آن با توجه به نقش‌های مهم اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی بر هیچ کس پوشیده نیست. بافت‌های سنتی روستایی به علت نفوذ تکنولوژی، فرهنگ شهری و تنزل ارزش‌های فرهنگی و بومی روستاییان در طول زمان، دگرگونی‌ها و تغییرات زیادی یافته‌اند. عدم پاسخگویی این بافت‌ها به نیازهای جدید، موجب مهاجرت ساکنین و یا تغییر چهره کامل این بافت‌ها گشته است. از این رو بهره‌برداری از ظرفیت‌های گردشگری روستاهای واجد ارزش برای جذب گردشگر و توسعه آن‌ها از این طریق، نیازمند برنامه‌ریزی صحیح و ایجاد زیرساخت‌های مناسب در روستاهاست. پژوهش حاضر با هدف تحلیلی بر نگهداشت بافت‌های سنتی و با ارزش و نقش آن در توسعه کالبدی روستاهای هدف گردشگری (زیارت و شاهکوه سفلی) شهرستان گرگان انجام پذیرفته است.

بررسی بهبود مؤلفه‌های کالبدی روستاهای هدف گردشگری از طریق حفظ و نگهداشت بافت سنتی و با ارزش، با تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه و میزان سنجش نظرات جامعه آماری با استفاده از آزمون‌های ضریب همبستگی اسپیرمن، مان وایتنی و فریدمن، نشان می‌دهد میان متغیرهای توسعه کالبدی مانند افزایش قیمت زمین، افزایش واحدهای تولیدی، تجاری، خدماتی و بافت سنتی و با ارزش رابطه معنی داری یافت نشده است. توسعه گردشگری، نه فقط چشم‌انداز کالبدی اجتماعات روستایی را تغییر می‌دهد، بلکه موجب تغییراتی در زندگی اجتماعی این اجتماعات نیز می‌شود. بررسی رابطه بین حفظ و نگهداشت بافت‌های سنتی و با ارزش با گسترش توریسم و ارتقاء شاخص‌های اقتصادی روستاهای هدف گردشگری، مادامی که بافت‌های سنتی و با ارزش روستاها حفظ، نگهداری و مورد مرمت و بازسازی قرار گیرند مورد استقبال و توجه گردشگران داخلی و گاهاً خارجی قرار می‌گیرند که یکی از محتمل‌ترین و مشهودترین آثار آن در سطح روستا، رونق اقتصادی، ایجاد مشاغل جدید، ایجاد بازارچه محلی و... می‌باشد. در نتیجه حفظ و

نگهداشت بافت‌های سنتی و با ارزش رابطه معناداری با گسترش توریسم و رونق اقتصادی روستاهای هدف گردشگری دارد. گردشگری به عنوان یک منبع درآمد می‌تواند نقش مهمی را در پویایی اقتصاد روستایی داشته و در صورت برنامه‌ریزی صحیح اثرات مثبت آن به طبع بیشتر از اثرات منفی آن است. لذا لزوم توجه به این بخش به عنوان یک استراتژی مهم در توسعه روستایی نمایان می‌گردد. در گردشگری روستایی منابع فرهنگی، طبیعی و تاریخی نواحی روستا به عنوان کالای فرهنگی گردشگری قابل عرضه‌اند. گردشگری روستایی موجب رشد اقتصادی، ایجاد تنوع و ثبات شغلی، پویایی تجارت و صنایع، گسترش فرصت‌هایی برای رشد فرهنگی و رشد درآمد مردم به صورت فعالیت چندگانه می‌شود. بین حفظ و نگهداشت بافت‌های سنتی و با ارزش با بهبود مؤلفه‌های اجتماعی و افزایش مانایی روستاییان رابطه معناداری وجود دارد. بافت سنتی روستاها، تاریخ، آداب و رسوم و فرهنگ مردم محلی را زنده نگه می‌دارد و موجب شکل‌گیری و تداوم تعاملات اجتماعی، مشارکت و افزایش حس تعلق ساکنین نسبت به روستای محل زندگی خود است؛ که این امر به نوبه خود، روند معکوس مهاجرت را تسریع می‌نماید.

پیشنهادات

عدالت بین شهر و روستا در ارائه خدمات‌رسانی به خصوص ایجاد جاده‌های مناسب که تردد گردشگران و ساکنین را با مشکل مواجه نموده است. ایجاد مراکز بهداشتی و درمانی با توجه به هدف گردشگری بودن روستا که در صورت بروز حادثه مسیر طولانی روستا تا شهر باید طی گردد.

حمایت از صنایع دستی روستاییان و برپایی مراکز فروش در قالب ایجاد نمایشگاه در بافت سنتی روستا

آموزش و تشویق ساکنین به حفظ و نگهداشت بافت‌های سنتی و حمایت همه‌جانبه مسئولین میراث فرهنگی و سایر سازمان‌ها و نهادهای مرتبط.

برنامه‌ریزی صحیح و مطلوب در راستای جلوگیری از ساخت و سازهای جدید (مدرن شهری) که شکل کلی روستا را در بافت جدید به نمای شهری مبدل نموده و از ارزش بافت‌های روستایی می‌کاهد.

ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی در راستای بخش کشاورزی با توجه به اشتغال بسیاری از ساکنین در باغداری (آلبالو، گیلاس و...)

هدایت سرمایه‌گذاری‌ها در جهت ساخت زمین‌های بازی، پارک‌ها، کمپ‌های اقامتی با بافت سنتی

منابع

ادبی ممقانی، محمد؛ خانی، فضیله؛ سجاسی قیداری، حمداله و فرخی، سعیده (۱۳۹۳)، ارزیابی اثرات توسعه گردشگری فرهنگ محور در تغییرات اجتماعی - فرهنگی مقاصد روستایی (مطالعه موردی بخش کن - دهستان سولقان)، برنامه‌ریزی فضایی، سال ۴، شماره ۲، صص ۷۸-۵۵.

- اصغری لقمجانی، صادق و پودینه دادی نژاد، فاطمه (۱۳۹۱)، ارزیابی نقش بافت‌های با ارزش در توسعه پایدار گردشگری روستای مورد مطالعه: روستای سه کوهه در منطقه سیستان، اولین همایش ملی توسعه پایدار در مناطق خشک و نیمه خشک، ابرکوه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابرکوه.
- جلالیان، حمید؛ نامداری، فریوش و پاشازاده، اصغر (۱۳۹۴)، اثرات گردشگری بر توسعه روستای هجیج کرمانشاه، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۵، شماره ۳۶، صص ۲۲۸-۲۰۵.
- جلائی، سیما (۱۳۸۶)، مبانی نظری توسعه و حفاظت در بافت‌های با ارزش روستایی طرح راهبردی روستای فهرج، استاد راهنما: پیروز حناچی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده معماری دانشگاه تهران.
- حاجی نژاد، علی؛ پایدار، ابوذر؛ باقری، فاطمه و عبدی، ناصر (۱۳۹۳)، تدوین برنامه راهبردی توسعه گردشگری روستایی ایران، سیاست‌های راهبردی و کلان، سال ۲، شماره ۸، صص ۱۳۵-۱۱۱.
- حیاتی‌راد، ندا (۱۳۹۴)، نقش بافت با ارزش روستای اشتبین (شهرستان جلفا) در توسعه پایدار گردشگری، کنفرانس ملی ایده‌های نو در گردشگری، جغرافیا و توسعه بومی، بوکان، شرکت پنام خط نوین.
- حیدری ساربان، وکیل (۱۳۹۴)، بررسی اثرات گردشگری در ارتقای توانمندی‌های اجتماعی و روان‌شناختی روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان مشکین شهر، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال ۴، شماره ۱۲، صص ۱۶۴-۱۸۲).
- داوری، مریم (۱۳۹۳)، از بهسازی بافت‌های فرسوده تا توسعه پایدار روستایی، همایش ملی توسعه پایدار روستایی در افق ۱۴۰۴، اصفهان، شرکت توسعه سازان گردشگری اصفهان.
- دربان آستانه، علیرضا و رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۳)، مبانی مدیریت روستایی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.
- رخدادی، پروین و محمد نژاد، علی (۱۳۹۲)، نقش بافت‌های با ارزش روستایی در توسعه گردشگری (مطالعه موردی روستای جواهر ده رامسر)، نشریه فضای گردشگری، دوره ۲، شماره ۸، صص ۷۹-۵۹.
- سیدعلی‌پور، سیدخلیل؛ اقبالی، ناصر و بخشنده نصرت، عباس (۱۳۸۹)، مدیریت گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای استان سمنان)، مجله مدیریت، سال ۷، شماره ۱۹، صص ۶۹-۵۲.
- عزومی، آئیز و رزلاتسری، اکرم (۱۳۹۳)، سنجش تأثیر طرح روستاهای هدف گردشگری بر توسعه گردشگری: مطالعه موردی: روستاهای شمشیر و خانقاه شهرستان پاره، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۴، شماره ۳۴، صص ۲۳۲-۲۱۵.
- عقیلی، سیدحسام‌الدین و عقیلی، حسین (۱۳۹۵)، حفاظت و باز زنده‌سازی بناها و بافت‌های با ارزش روستایی ارتباط میان مکان‌های میراثی و صنعت گردشگری، اولین کنفرانس بین‌المللی جامع علوم مهندسی در ایران.

عنابتانی، علی اکبر و خاتمی، سیده سمیه (۱۳۹۶). بررسی آثار اجرای طرح‌های بهسازی بافت‌های با ارزش بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی، مسکن و محیط روستا، دوره ۳۶، شماره ۱۵۸، صص ۱۱۷-۱۳۰.

مهدوی، داوود؛ نروزی، اصغر و میرامینی، فاطمه (۱۳۹۶). بهسازی بافت با ارزش روستایی و نقش آن بر توسعه صنعت گردشگری روستایی (مطالعه موردی روستای ایبانه، طره، سر سیدآقا و یاسه چای)، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۷، شماره ۲، پی‌پی ۲۶، صص ۱۹۱-۲۰۹.

میرزایی اهرنجاتی، حسن؛ پورعزت، علی اصغر و سعدآبادی، علی اصغر (۱۳۹۲). مدیریت توسعه روستا؛ گذار به سوی روستای الکترونیک، تهران، انتشارات میدانچی.

Emekli G., (2011). *Kırsal Kalkınmaya Çözüm Arayışları: Kırsal Turizm ve Bergama. International Bergama Symposium*, pp: 481-495.

Erdogan, Nazmiye & Tosun, Cevat. (2009). *Environmental performance of tourism accommodations in the protected areas: Case of Goreme Historical National Park. International Journal of Hospitality Management*. 28. Pp: 406-414.

Hall, Peter Geoffrey (1994). *Urban and Regional Planning, Published by Landon; New York: Routledge*.

Henning, Steven A. (1996). *Developing a Rural Tourism Marketing Strategy Based on Visitor Profiles, Louisiana Agriculture, Vol. 39, No. 1: pp: 8-9*.

Kürüm Varolğüneş, Fatma; Doğan, Ebru and Varolğüneş, Sadık (2017). *The Role of Traditional Architecture in the Development of Rural Tourism: The Case of Turkey, International Journal of Scientific Research, Volume 5, Issue 8, pp: 237-243*.

Shams, Majid., Nobakht Nejat, Azita., Amiri, Mahmood (2018). *Sustainable Rural Tourism Development with Emphasis on the Role of Rural Valuable Textures using SWOT Model (Case Study: Simin Village of Hamedan). Journal of Tourism Hospitality Research, Volume 6, Issue 3.4, pp 5-23*.

Sobirov, Bobur (2018). *The Concept of the Tourist Economic Zone, Case of Uzbekistan, World Scientific News, Volume 98, pp: 34-45*.

Soykan, F. (2000). *Rural tourism and experience gained in Europe. Anatolia: Journal of Tourism Research, pp: 11-21*.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی